

کاربرد مفاهیم ارزشی و اخلاقی اسلامی در حسابداری

قدرت الله طالب نیا^۱، منوچهر خرمن^۲

^۱دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، گروه حسابداری، ایران

Gh_talebnia@yahoo.com

^۲دانشجوی دکتری و عضو باشگاه پژوهشگران و نخبگان دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بندرعباس،

گروه حسابداری ایران، (نویسنده مسوول) manoocher.khoramin@yahoo.com

چکیده - در این مقاله به بررسی حسابداری پرداخته شده است. به استناد آیات قرآن، احادیث و روایات بطور کلی ضرورت و نیاز به مفاهیم ارزشی و اخلاقی اسلامی حسابداری جهت حراست و حفاظت محیط اقتصادی و اجتماعی یادآوری شده است و به طور صریحی بر مفاهیم ارزشی توحید، خلیفه، آزادی اراده، پاسخگویی و فلاح و همچنین مفاهیم اخلاقی عدالت، احسان، انصاف و اعتدال در حسابداری اسلامی تاکید گردیده است. نتایج تحقیق نشان دهنده آن است که توجه به مفاهیم ارزشی و اخلاقی در حسابداری می تواند باعث رشد و پیشرفت جامعه امروزی و همچنین منصفانه شدن نقش حسابداری، حسابرسی و بطور کلی جامعه گردد.

کلمات کلیدی: جهان بینی، حسابداری، شریعت، اسلام، مدل

مقدمه

تغییرات مستمر در تجارت و اقتصاد موجب گردیده که محیط تجاری فعال و پویا گردد و ضرورت بکارگیری اطلاعات اقتصادی در تصمیم گیریها افزایش یابد (محمدرضا نیکبخت، ۱۳۹۲). توسعه و گسترده‌گی فعالیت‌های واحد تجاری و همچنین پیچیده‌تر شدن تراکنش های تجاری و بروز اختلاف میان افراد و موسسات و رسوایی های عظیم مالی؛ گسترش و رشد شرکت های چند ملیتی در کشورهای مختلف به سبب پیشرفت فناوری باعث اهمیت جایگاه داده های حسابداری

گردیده بنابراین جهت بهبود تصمیم‌گیری‌های افراد و موسسات و کمک به آنان اطلاعات باید شفافیت و قابلیت اتکای لازم داشته باشند تا بتواند در تصمیم‌گیری افراد و موسسات مفید، موثر و سازنده باشد. از طرفی شمار رفتار متقلبانۀ کارکنان و مدیران ارشد در ثبت‌ها و سوابق حسابداری سرمایه‌گذاران، مالکان، کارکنان، موسسات اعتباری و دولت‌ها و موسسات حسابداری را تحت تاثیر قرار داده و باعث گردیده که اقتصاد کشورها دچار نوسان گردد که این خود عاملی اساسی در جهت سلب اعتماد سرمایه‌گذاران می‌باشد. بنابراین جهت اطمینان و اعتماد بخشی و رضایت خاطر آنان در حوزه‌های مختلف معاملات نیاز مبرم به آموزه‌های دینی و آشنایی به این امورات گردیده است که خداوند متعال این کار را از طریق کتاب مقدس قرآن و شریعت که در واقع راهنمایی جهت این امورات می‌باشد مشخص نموده است. درک و شناخت این محیط‌ها به اهمیت نقش مفاهیم ارزشی و اخلاقی در حسابداری به عنوان پارادیمی جهت حل مناقشات کمک شایانی می‌نماید.

جهان بینی اسلامی و حسابداری

اسلام یعنی آرامش و آسودگی و صلح و صفا و فرمانبرداری از خداوند و پیروی از اینکه انسان به عنوان امانت خداوند در روی زمین است. در این جهان‌بینی تنها خداوند آفریننده جهان است که بین این جهان و جهان آخرت تعامل وجود دارد و دارای مفاهیمی که شامل رستگاری، درستکاری، قضاوت، انصاف، امانت و پاسخگویی قبل از خداوند می‌باشند. در این جهان‌بینی چهارچوب قوانین اسلام از طریق منابع زیر جهت هدایت بشریت وضع گردیده است: ۱-قرآن، ۲- احادیث و روایات که این هدایت با تمام جنبه‌های زندگی انسان در تجارت، اقتصاد و مدیریت مربوط می‌شود پس این قانون اسلام (اهداف شریعت) باعث پیشرفت رفاه انسان و حراست از ایمان و باور، افکار و ثروت و توجه به نسل‌های آینده می‌باشد.

معنای شریعت

در طول تاریخ اسلام، مسلمانان و علمای دینی همواره به استناد قرآن، احادیث و روایات پیامبر اسلام، امامان و بزرگان دینی ادعایی مبنی بر جامعیت دین اسلام داشته و دارند و معتقدند که این منابع و در رأس آنها "قرآن" به عنوان کلام خداوند، فراگیری نسبت به تمامی موضوعات دارند. خداوند در قرآن در سوره‌ی قمر آیه‌های ۳۲، ۲۲، ۱۷ و ۴۰ می‌فرماید "و به تحقیق آسان کردیم قرآن را برای پند گرفتن، پس آیا پند گیرنده‌یی هست؟"

علمای اسلام و مفسرین قرآن به استناد این آیه و آیه‌های متعدد دیگر معتقدند که قرآن فراگیری به تمامی موضوعات دارد و این انسان است که باید با استفاده از معانی ظاهری و باطنی قرآن موضوعات خاص خود را استنباط نماید. با توجه به اینکه کلمه‌ی "پند گرفتن" در آیه‌ی مزبور محدود و مقید به موضوعی خاص نشده است، می‌توان چنین استنباط کرد که با کنکاش ماهرانه، هر موضوعی را می‌توان در قرآن به عنوان یک مرجع مطلق یافت کافی است که انسان جوینده و پند گیرنده باشد. پس در بافت تجاری شریعت به معنای راهنمایی در تجارت از طریق تمایز قانونگذاری و قواعد طراحی شده جهت رعایت انصاف که این امر از طریق تفسیر کتاب مقدس قرآن و احادیث و روایات و همچنین سازمان حسابرسی و حسابداری می‌توان معنای آن استنباط و از این طریق قانونگذاری نمود.

اهمیت حسابداری از منظر قرآن

خداوند در سوره‌ی آل عمران (آیه‌های شماره‌ی ۱۷ و ۱۹۹)، سوره‌ی رعد (آیه‌ی شماره‌ی ۴۱)، سوره‌ی ابراهیم (آیه‌ی شماره‌ی ۵۱)، سوره‌ی نور (آیه‌ی شماره‌ی ۳۹) و سوره‌ی مومن (آیه‌ی شماره‌ی ۱۷) می‌فرماید: "به درستی که خداوند سریع‌ترین حسابداران و حساب‌رسان است." همچنین، خداوند در سوره‌ی حجر (آیه‌های شماره‌ی ۹۲ و ۹۳)، سوره‌ی نحل (آیه‌ی شماره‌ی ۹۳)، سوره‌ی اعراف (آیه‌ی شماره‌ی ۷)، سوره‌ی توبه (آیه‌ی شماره‌ی ۱۲۷) و سوره‌ی غاشیه (آیه‌های

شماره‌ی ۲۵ و ۲۶) به ترتیب می‌فرماید: "پس به پروردگار تو قسم که هر آینه خواهیم پرسید از همه، هر آنچه بودند و هر آنچه را انجام دادند، به درستی که خدا می‌داند آنچه می‌کنید، و سنجش اعمال در آن روز حق است، آیا نمی‌بینید که آزموده می‌شوند در هر سال یکبار یا دو بار، به درستی که بازگشت انسان‌ها به سوی ماست. پس به درستی که حساب ایشان با ماست". علاوه بر آیات مزبور، بحث حسابدی و حسابرسی و بازخواست انسان‌ها به صورت مستقیم و غیرمستقیم در سوره‌های فجر (آیه‌های شماره‌ی ۱۴ و ۱۶)، اسراء (آیه‌های شماره‌ی ۱۴ و ۱۵)، عنکبوت (آیه‌های شماره‌ی ۲ و ۱)، محمد (آیه‌های شماره‌ی ۱ و ۲)، الرحمن (آیه‌های شماره‌ی ۶، ۷ و ۸)، لقمان (آیه‌ی شماره‌ی ۱۵)، انبیاء (آیه‌ی شماره‌ی ۴۸)، زلزال (آیه‌های شماره‌ی ۶، ۷ و ۸)، نساء (آیه‌ی شماره‌ی ۶۱)، مائده (آیه‌ی شماره‌ی ۵۴) و انعام (آیه‌ی شماره‌ی ۱۵۲) اشاره شده است.

اهمیت مفاهیم ارزشی و اخلاقی حسابداری

یکی از موضوعاتی که در سال‌های اخیر به ویژه در کشورهای مسلمان مورد توجه قرار گرفته است ارائه نظام و سیستمی متناسب با مبانی دینی و جایگزین کردن آنها به جای سیستم حسابداری سنتی است. وقتی که اقتصاددانان به این باور رسیدند که نظام حسابداری سنتی در حل مشکلات فقر و از بین بردن بسیاری از ناهماهنگی شکست خورده است به این نتیجه رسیده است که تنها اندیشه و نظریه‌ها در قالب آموزه‌ها و شریعت اسلامی می‌تواند انسان و جامعه را از گرفتاری نجات دهد پس نیاز به مفاهیم ارزشی و اخلاقی در حسابداری احساس می‌گردد. در اسلام انسان به عنوان امانتدار خداوند در روی زمین معرفی می‌شود. زیرا خداوند در سوره بقره آیه ۳۰ می‌فرماید "من انسان را در روی زمین به عنوان جانشین خود خلق نموده‌ام". بنابراین هر انسان مسلمانی باید فعالیت‌هایش در چهارچوب قوانین تعریف شده یعنی مطابق با شریعت عمل نماید. بنابراین خداوند ناظر بر اعمال و رفتار ما می‌باشد و حسابداران آن رقیب و عتید (سوره ق، آیه ۱۸) تمام فعالیت‌های انسان را در زندگی ثبت می‌نمایند. پس در حسابداری کاربرد مفاهیم ارزشی و اخلاقی می‌-

تواند اطلاعات مناسبی جهت ذینفعان یک واحد اقتصادی و حصول اطمینان از اینکه تمام فعالیت‌های انسان به طور مداوم در حدود چهارچوب شریعت اسلامی و اهداف اقتصادی، اجتماعی اجرا می‌گردد در نظر گرفت و باید توجه نمود که تمام فعالیت‌های تجاری در جهان‌بینی اسلامی با این مفاهیم ارزشی واقعیت داشته باشد.

اهمیت تجارت از منظر قرآن و احادیث

قرآن کریم دنیا را مرکز تجارت می‌داند و هدایت فطری، قدرت فهم، نیروی کار و عمر آدمی را سرمایه‌ای این تجارت می‌شمارد که اگر در راه تحصیل عقاید و معارف الهی و اعمال صالح صرف شود تجارتی است بی خسارت و سودآور و اگر در غیر این راه صرف شود زیانبار است: (والعصر، ان الانسان لفی خسر، الا الذین امنوا و عملوا الصالحات و تواصوا بالحق و تواصوا بالصبر) (۷۵۳) پس اگر کسی با سرمایه‌های علمی و عملی خود به تجارت با خدا نپرداخت و سود نبرد و چیزی نیندوخت و نیاموخت، او به حقیقت، اهل خسارت است. خداوند در آیات ۱۱۱ و ۱۱۲ سوره مبارکه «توبه» خود را خریدار جان و مال مؤمنان بیان کرده و می‌فرماید: در این داد و ستد پیروزی از آن شماست. خداوند از مؤمنان، جان‌ها و اموالشان را خریداری کرده، که (در برابرش) بهشت برای آنان باشد؛ (به این گونه که) در راه خدا پیکار می‌کنند، می‌کشند و کشته می‌شوند؛ این وعده حقیقی است بر او، که در تورات و انجیل و قرآن ذکر فرموده؛ و چه کسی از خدا به عهدش وفادارتر است؟! اکنون بشارت باد بر شما، به داد و ستدی که با خدا کرده‌اید؛ و این است آن پیروزی بزرگ!

یک تجارت بی نظیر

در این مثال، خداوند خود را خریدار، و مؤمنان را فروشنده معرفی کرده، و می‌فرماید: «خداوند از مؤمنان جان‌ها و اموالشان را خریداری کرده، که در برابر این متاع، بهشت برای آنان باشد» (إِنَّ اللَّهَ

اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ) و از آنجا که در هر معامله، «پنج رکن اساسی» وجود دارد یعنی خریدار، فروشنده، متاع، قیمت و سند معامله، خداوند در این آیه، به تمام این ارکان اشاره کرده است.

خودش را «خریدار»، مؤمنان را «فروشنده»، جان‌ها و اموال را «متاع» و بهشت را «ثمن» (بها)، برای این معامله قرار داده است، اما طرز پرداخت این متاع را با تعبیر لطیفی چنین بیان می‌کند: «آنها در راه خدا پیکار می‌کنند، و دشمنان حق را می‌کشند، و یا در این راه کشته می‌شوند و شربت شهادت را می‌نوشند» يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ در حقیقت، محل تحویل متاع، میدان جهاد است، اعم از جان، و یا اموالی که در جهاد مصرف می‌شود.

و به دنبال آن به «اسناد» معتبر و محکم این معامله، که پنجمین رکن است اشاره کرده، می‌فرماید: «این وعده حقی است بر عهده خداوند، که در سه کتاب آسمانی تورات، انجیل و قرآن آمده است» (وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ) البته، با توجه به تعبیر «فِي سَبِيلِ اللَّهِ»، به خوبی روشن می‌شود که: خداوند خریدار جان‌ها، تلاش‌ها، کوشش‌ها و مجاهدت‌هایی است که، در راه او صورت می‌گیرد، یعنی: در راه پیاده کردن حق و عدالت، و آزادی و نجات انسان‌ها، از جنگال کفر و ظلم و فساد.

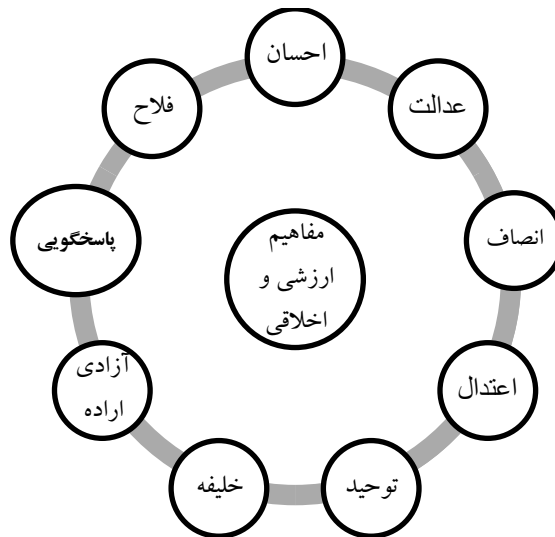
سپس، برای تأکید روی این معامله بزرگ اضافه می‌کند: «چه کسی وفادارتر به عهدش از خدا است؟» (وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ) یعنی ؛ گر چه بهای این معامله فوراً پرداخت نمی‌شود، اما خطرات نسیه را در بر ندارد؛ چرا که خداوند، به حکم قدرت، توانائی و بی‌نیازی، از هر کس، نسبت به عهد و پیمانش وفادارتر است، نه فراموش می‌کند، نه از پرداخت عاجز است، و نه کاری بر خلاف حکمت انجام می‌دهد، که از آن پشیمان گردد و نه العیاذ بالله خلاف می‌گوید.

بنابراین، هیچگونه جای شک و تردید در وفاداری او به عهدش و پرداختن بها در رأس موعد، باقی نمی‌ماند. و از همه جالب تر این که پس از انجام مراسم این معامله، همان گونه که در میان تجارت کنندگان معمول است، به طرف مقابل تبریک گفته، و معامله را معامله پر سودی برای او

می‌خواهد و می‌فرماید: «بشارت باد بر شما به این معامله‌ای که انجام دادید!» (فَاسْتَبَشِّرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ) و این پیروزی و رستگاری بزرگی برای همه شما است» (وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) نظیر همین مطلب، با عبارات دیگری در سوره «صف»، آمده است، آنجا که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ * تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ * يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَ يُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَ مَسَاكِينُ طَبِيعَةٍ فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» ای کسانی که ایمان آورده‌اید! آیا شما را به تجارتی راهنمایی کنم که شما را از عذاب دردناک رهایی می‌بخشد؟! * به خدا و رسولش ایمان بیاورید و با اموال و جان‌هایتان در راه خدا جهاد کنید؛ این برای شما (از هر چیز) بهتر است اگر بدانید! * (اگر چنین کنید) گناهانتان را می‌بخشد و شما را در باغ‌هایی از بهشت داخل می‌کند که نهرها از زیر درختانش جاری است و در مسکن‌های پاکیزه در بهشت جاویدان جای می‌دهد و این پیروزی عظیم است.»

انسان از این همه لطف و محبت پروردگار، در حیرت فرو می‌رود، خداوندی که مالک همه عالم هستی، و حاکم مطلق بر تمام جهان آفرینش است، و هر کس هر چه دارد از او دارد، در مقام خریداری همین مواهی که به بندگان بخشیده، بر می‌آید، و اعطائی خود را به بهائی صد چندان می‌خرد. عجیب تر این که جهادی که باعث سربلندی خود انسان، و پیروزی و افتخار هر قوم و ملتی است، و ثمراتش سرانجام به خود آنها باز می‌گردد، به عنوان بهای این متاع شمرده است و با این که باید در مقابل متاع و بها، معادله‌ای باشد، این تعادل را نادیده گرفته و سعادت جاویدان را، در برابر یک متاع ناپایدار، که به هر حال فانی شدنی است (خواه در بستر بیماری و خواه در میدان جنگ) قرار داده و از این مهمتر، با این که خدا از همه راستگویان راستگوتر است، و نیاز به هیچ گونه سند و تضمینی ندارد، مهم‌ترین اسناد و تضمین‌ها را برای بندگانش قائل شده است. در پایان این معامله بزرگ، به آنها تبریک می‌گوید، و بشارت می‌دهد: آیا لطف و محبت و مرحمت از این بالاتر تصور می‌شود؟! و آیا معامله‌ای از این پرسودتر وجود دارد؟

مدل مربوط به مفاهیم ارزشی و اخلاقی

مفاهیم ارزشی اسلامی در حسابداری

مفاهیم ارزشی در اسلام به علت ارتباط آن با معتقدات دینی، اخلاقی و معنوی در کلیه ابعاد نظام اقتصادی نقش موثری دارد و همواره مورد توجه قرار می‌گیرد. هر چه قدر این مفاهیم دقیق تر و همگانی تر و انسانی تر باشد نتایج بهتری برای انسان با خود به دنبال دارد و هر قدر یک طرفه، یک بعدی و خودخواهانه باشد به همان اندازه حیات معنوی انسان را دچار خطر خواهد ساخت. بنابراین در زیر به برخی از این مفاهیم اشاره می‌گردد.

۱- **توحید:** کلمه ((لا اله الا الله)) - نیست خدایی بجز الله - مبنا و اساس توحید است. اصل توحید در اسلام به بهترین و خالص ترین وجه مطرح شده است و در پیوند با رفتار و کردارهای اقتصادی

به عنوان یک جهان بینی و ساختار اجتماعی می تواند مورد توجه قرار گیرد. توحید در مسائل اقتصادی یعنی اینکه همه فعالیتها را در جهت واحد و هماهنگ مطابق با شریعت حرکت کرده و هر فعالیتی که در حوزه تجارت و معاملات هدفی جزاء الله داشته باشد را غیر اسلامی می داند. پس خداوند اساس ارزش و مالک همه مخلوقات است و اوست که منابع طبیعی را به انسان که امین و خلیفه اوست عطا نموده است و انسان در جهان بینی توحیدی تنها از یک قدرت می ترسد و در برابر یک قاضی احساس مسئولیت می کند. که قرآن در این باره می فرماید "و از هیچ کس جزء خدا نمی ترسند و خدا برای حساب و مراقبت کار به تنهایی کفایت می کند."

۲- خلیفه: انسان محور اصلی و شکل دهنده فعالیت های اقتصاد اجتماعی است. انسان موجودی برگزیده و به تعبیر قرآن «اصطفاء» شده از طرف ذات خداوند متعال است. انسان اشرف مخلوقات و خلیفه خداوند در روی زمین است و برای امتحان و آزمایش به این دنیا آمده است. قرآن بارها انسان را خلیفه الله (جانشین خدا) خوانده است و این مشخصه انسان در آیه ۳۰ سوره بقره به فرشتگان اعلام گردیده است "بیاد آر آنگاه که پروردگار تو به ملائکه فرمود من در زمین خلیفه برگمارم، ملائکه گفتند: پروردگارا می خواهی کسی بگماری که فساد کنند که در زمین خونها بریزند و حال آنکه ما خود تو را تسبیح و تقدیس می کنیم، خداوند فرمود من می دانم چیزی (از اسرار خلقت بشر) که شما نمی دانید. آفرینش انسان حساب شده و دقیق است و او برای امتحان و آزمایش به این دنیا آمده است و بدین جهت که امانتدار خداست. رسالت خاصی دارد و در برابر منابع و امکاناتی که در اختیار او گذارده شده است مسؤول است. اوست که با ابتکار و کار خود راه سعادت و شقاوت خویش را تعیین می کند. خداوند در قرآن می فرماید "اوست که شما را خلیفه های زمین قرار داد و برخی را به درجاتی بر بعضی دیگر برتری داد تا شما را در آنچه داده آزمایش کند."

۳- آزادی اراده: انسان موجودی انتخابگر و دارای اراده است او آزاد است و می تواند عضوی فعال و مفید برای جامعه اش باشد، عقل و اراده او کانون تصمیم گیری در انتخاب خیر و شر و تعالی

و انحطاط می‌باشد و به وسیله آن می‌تواند انسان از میان جاذبه‌های گوناگون راه دلخواهش را انتخاب کند. علت مسوول بودن انسان در برابر مواهب و نعمت‌های الهی و امکان تکامل معنوی او همین توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری اوست.

۴- پاسخگویی: مفهوم پاسخگویی با اهداف حفظ منافع ذینفعان در چهار چوب محتوای اسلامی مرتبط است و یکی از راه‌های فراهم آوردن کامل تطابق آن با اسلام و گزارشگری اجتماعی و عمومی می‌باشد. بر اساس این مفهوم تمام اطلاعات مرتبط با سازمان باید به طور منصفانه و کامل در صورتهای مالی افشا شوند. بحث حسابدهی و بازخواست انسان‌ها به صورت مستقیم و غیرمستقیم در سوره‌های فجر (آیه‌های شماره‌ی ۱۴ و ۱۶)، اسراء (آیه‌های شماره‌ی ۱۴ و ۱۵)، عنکبوت (آیه‌های شماره‌ی ۲ و ۱)، محمد (آیه‌های شماره‌ی ۲ و ۱)، الرحمن (آیه‌های شماره‌ی ۶، ۷ و ۸)، لقمان (آیه‌ی شماره‌ی ۱۵)، انبیاء (آیه‌ی شماره‌ی ۴۸)، زلزال (آیه‌های شماره‌ی ۶، ۷ و ۸)، نساء (آیه‌ی شماره‌ی ۶۱)، مائده (آیه‌ی شماره‌ی ۵۴) و انعام (آیه‌ی شماره‌ی ۱۵۲) اشاره شده است.

از معانی ظاهری آیات مزبور صرف نظر از معنای باطنی که استنباطی تخصصی است، می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بحث حسابدهی مورد تأکید اسلام و قرآن است. قرآن به صراحت ضرورت حسابرسی در جهان آخرت و بالتبع این جهان را گوشزد کرده است.

۵- فلاح: اسلام به عنوان کاملترین و جامعترین دین الهی خوشبختی و رستگاری انسان‌ها را در قرآن بیان کرده است و در آیات متعددی به این موضوع پرداخته است. در قرآن حدود ۴۰ مرتبه [۱] از فلاح (رستگاری) سخن گفته شده و در ضمن آیات مربوطه از صفات و علائم رستگاران و سعادت‌مندان واقعی و اخروی سخن رانده است که البته رستگاری از هر دو بعدش هم دنیوی و هم اخروی مدنظر بوده و از آنجا که حیات اخروی جاودانی و ابدی است از اهمیت بیشتری برخوردار می‌باشد. عواملی که انسان را به رستگاری می‌رساند و سعادت‌مند ابدی می‌کند در قرآن عبارتند از: یکی دیگر از عوامل مهم پیروزی و ظفرمندی در دنیا و آخرت مسأله زکات است.

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَ ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى؛ به یقین کسی که پاکی جُست رستگار شد و آن که نام پروردگارش را یاد کرد سپس نماز خواند. مطابق آیات قرآن انسان برای رسیدن به نهایت کامیابی غیر از توجه ویژه به نماز و اعمال عبادی به مسائل اجتماعی که از مهمترین مصادیق آن مسأله زکات است توجه نماید چرا که نماز زحمت جسمی برای فرد بدنبال دارد و زکات دادن گذشتن از مال دنیا برای رضای خداوند متعال است و اثر آن جلادادن و صفا دادن به قلب و موجب نورانیت روح انسانی می‌باشد.

مفاهیم اخلاقی اسلامی در حسابداری

یکی از جنبه‌های مهم حسابداری اخلاقیات است. در واقع اسلام بر اخلاق و رفتار اخلاقی استوار است. از حدیثی از ابوهریره روایت شده و گفته که حضرت محمد(ص) تنها برای هدف از تکمیل اخلاق خوب فرستاده شده است. علاوه بر این احسان و عدالت به عنوان معیارهای استاندارد اندازه‌گیری در قرآن می‌باشد. می‌توان در سوره انعام جزء ششم آیه ۱۵۲ که می‌فرماید پیمانه و ترازو را به تمام و کمال و دادگرانه مراعات دارند. (نه کم و زیاد بدهید و نه کم و زیاد دریافت کنید). در زیر این مفاهیم اخلاقی اسلامی یعنی احسان، عدالت و انصاف، اعتدال مورد بررسی بیشتر قرار می‌گیرد.

احسان: احسان به معنای نیکی کردن است. در سوره نحل آیه ۹۰ آمده است "خداوند به عدل و احسان و بخشش به نزدیکان فرمان می‌دهد. علامه طباطبایی درباره احسان در ذیل آیه می‌فرماید که مقصود از احسان این است که خرد و نفع به دیگران برساند؛ پس می‌توان عنوان نمود که احسان صرفنظر از اینکه مایه اصلاح مسکینان و بیچارگان است موجب می‌شود ثروت در اجتماع به گردش درآید و امنیت عمومی و سلامت پدید آید. این اخلاق عمومی در بازار موجب عادلانه شدن قیمت‌ها و سالم‌سازی عملکرد بازار و رعایت مدارا با مردم است. حاکمیت این اخلاق موجب کارایی عملکرد بخش دولتی می‌شود.

عدالت: عدالت در مکتب اسلام از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است تا جایی که قرآن کریم اقامه قسط و عدل را هدف ارسال رسل و انزال کتب آسمانی ذکر شده است. خداوند در سوره حدید آیه ۲۵ می‌فرماید "ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم و با آنها کتاب آسمانی و میزان یعنی قوانین عادلانه نازل کردیم تا مردم به عدالت قیام کنند. حضرت علی (ع) درباره عدالت تعبیرهای دل‌نشینی دارند که ترجمه بخشی از آنها چنین است: عدالت موجب حیات جامعه، حفاظت از دولت‌ها و ثبات آنها و عمران و آبادانی می‌گردد. بر اساس فلسفه اسلام تعیین این حق با خداوند است.

خداوند فرمان عدالت را در تمام شرایط زندگی قرار داده است و توسط پیامبرش هشدار داده که حفظ عدالت در برابر بی‌عدالتی، یا تصمیم‌گیری درباره یک موضوع یا مناقشه و حتی هنگام برخورد با دشمنان خود عدالت را رعایت نماید. پس همانطویکه در اصول پذیرفته شده حسابداری به جانبدارانه نبودن اطلاعات مالی اشاره گردیده است. در شریعت هم به رعایت آن تاکید گردیده است که این امر را می‌توان از عدالت در سوره انفال، آیه ۸ استخراج نمود.

انصاف: از زیباترین خصلت‌های اخلاقی است به معنای عدالت‌ورزی و اجرای قسط و اقرار به حقوق مردم و ادای آنهاست و این که هر خیری را برای خود می‌خواهم برای دیگران هم بخواهم و هر زیان و ضرری که برای خود نمی‌پسندم برای دیگران هم نپسندم.

انصاف از دیدگاه قرآن: برخی از مردم در مقام سخن یا ادای شهادت چنانچه منافع خود یا نزدیکان خود را در معرض خطر ببینند به سادگی حاضر نیستند حقیقت را بگویند. از این رو خداوند در قرآن مجید می‌فرماید:

«هنگامی که سخن می‌گویید عدالت را رعایت کنید حتی اگر در مورد نزدیکانتان بوده باشد و به عهد خدا وفا کنید. این چیزی است که خداوند شما را به آن سفارش می‌کند تا متذکر شوید»
و در جای دیگر می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! به طور جدی در پاسداری از عدالت برخیزید و برای خدا گواهی دهید اگرچه [این گواهی] به زیان خود شما یا پدر و مادر یا نزدیکان

شما بوده باشد. برای هر کس که شهادت می‌دهد چه غنی باشد یا فقیر، خدا سزاوارتر است که از آنها حمایت کند. بنابراین از هوی و هوس پیروی نکنید که از حق منحرف خواهید شد و اگر حق را تحریف کنید و یا از اظهار آن اعراض نمایید خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است.»

انصاف که در روایات اسلامی از آن ستایش فراوان شده به معنی یکسان نگرستن به منافع خویش و دیگران است. در حدیث معروفی می‌خوانیم که امام صادق (ع) فرمود: «برترین اعمال سه چیز است: رعایت انصاف در حق مردم نسبت به خویشان تا آنجا که چیزی را برای خود نخواهی مگر اینکه همانندش را برای آنها بخواهی و مواسات با برادر دینی در مال و ذکر خدا در هر حال.» همانطوریکه اشاره می‌گردد پابندی به حقوق و تعهدات در معامله و رعایت انصاف مد نظر است و توجه به این اصل باعث می‌شود که ضمن توجه به مافع خود به منافع اجتماع هم نگریسته شود.

۴۵ اصل اعتدال که در قرآن کریم به آن عنایت فراوانی شده است، در کلیه اعمال و رفتار و زندگی پر برکت پیامبر اکرم (ص) نیز به روشنی دیده میشود. ایشان هرگز در هیچ امری از اعتدال و میانه روی خارج نشدند همچنین در آیه سوره «اسراء» آیه ۲۹ قاعده ای را برای میانه روی در انفاق بیان گردیده است، آنجا که خداوند متعال میفرماید: «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا» هرگز دست را بر گردنت زنجیر مکن، (و ترک انفاق و بخشش منما چنان که بسیار خست و رزی و چیزی به دیگران ندهی) و بیش از حد (نیز) دست خود را مگشای که هر چیز داری به دیگران ببخشی تا مورد سرزنش قرار گیری و خود درمانده شوی و از کار فرومانی!

بر این اساس، اصل اندازه نگه داشتن در معیشت و خودداری از «اسراف و تبذیر» و درعین حال احتراز از «خست و تنگ نظری» در زمره مهمترین آموزشهای نظام اقتصادی تربیتی اسلام است. این امر به تربیت اقتصادی و نظم معاشی مردم بستگی دارد و لازمه چنین میانه روی و اعتدالی، ایجاد و رشد روح انضباط مالی در افراد و خانواده هاست.

مزیت مفاهیم ارزشی و اخلاقی اسلامی در حسابداری

مفاهیم ارزشی و اخلاقی به عنوان یک پرهنمود اساسی مزیت‌های زیر را به دنبال دارد.

۱- مبتنی بودن اساس آزادی و اختیار فرد در محدوده شریعت اسلامی

۲- نقش تعیین کننده در جهت رشد اقتصاد

۳- زیر بنایی بودن این مفاهیم در اقتصاد و ارتباط آن با ایمان و عقیده به خداوند متعال

۴- رشد معنوی انسان

۵- ایجاد عدالت در جامعه

۶- جلوگیری از فساد، اسراف، تبعیض طبقاتی

۷- به انجام رساندن پاسخگویی نهایی به خداوند.

۸- سازگاری و تغییرات مثبت در اجتماع

۹- ارتقای کارایی

۱۰- پیروی از شریعت (اصول اسلامی)

۱۱- تهجد قضاوت

نتیجه گیری

اسلام به عنوان یک روش زندگی توجه اساسی به فعالیت‌های تجاری دارد و خداوند متعال از طریق وحی بر رسول او و قرآن هدایت را به انسان‌ها در مورد چگونگی موفقیت در این دنیا و آخرت در تجارت و کسب و کار نشان داده است. این حوزه مورد مطالعه، دارای طیف گسترده‌ای از مفاهیم ارزشی و اخلاقی اسلامی مربوط به حسابداری می‌باشد. لذا، توسعه مفاهیم ارزشی و اخلاقی در این زمینه منجر به جایگزینی بهتر سیستم متعارف مالی و اقتصادی در شرایط بحرانی می‌شود. بنابراین حسابداری باید از طریق تحقیقات و مطالعات بیشتر بوسیله مفاهیم ارزشی و اخلاقی اسلامی تبیین گردد.

منابع:

- ۱- قرآن، سازمان تبلیغات اسلامی، افست، ۱۳۶۶
- ۲- نهج البلاغه، فیض الاسلام، ۱۳۶۴
- ۳- ری شهری، محمد محمدی، میزان الحکمه، جلد سوم، صفحه ۱۲۰۲
- ۴- طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، جلد ۱۲ صفحه ۴۷۹
- ۵- خرمین، منوچهر، طالب نیا، قدرت الله، خرمین، موسی و محمود (۱۳۹۳) "حسابداری اسلامی با تاکید بر معیار های سنجش اخلاقی" اولین کنفرانس بین المللی حسابداری، مدیریت و علوم اجتماعی، رشت
- ۶- نیکبخت، محمد رضا، دیانتی ديلمی زهرا، (۱۳۹۲) حسابداری مدیریت، موسسه کتاب مهربان نشر
- 7-Ather, S.M. & Ullah, M. H. (2010). " Islamic Accounting and Traditional Accounting Some Conflicts and Their Resolutions" The Bangladesh Accountant.
- 8- Manouchehr Khoramin and abdolla Hosseini (2014) Islamic accounting with focus on Zakat pivotal role Academic Journal of Research in Business & Accounting w.newscienceseries.com Vol. 2, No. 3, pp, 10-16 ISSN: 2311-326X.
- 9-Manoochehr, Khoramin (2012) The Conceptual Framework of Islamic Accounting Academic Journal of Accounting and Economic Researches.
- 10-Suraini Saufi and Noraani Mustapha Universiti Malaysia Kelantan "Islamic Accounting and Business Practices: A Conceptual Framework " UMT 11th International Annual Symposium on Sustainability Science and Management 09th – 11th July 2012, Terengganu, Malaysia.